

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

КАТЯ ЧАРАЛОЗОВА. КОДИФИКАЦИЯ НА НОРМИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК ОТ КРАЯ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК (1879–1921)

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
„ПРОФ. МАРИН ДРИНОВ“, СОФИЯ, 2022. 153 СТР.

Рецензираната монография е първото пълно изследване на проблемите на кодификацията на българския книжовен език от края на XIX и началото на XX век (1879–1921). Катя Чаралозова поднася богата научна информация и показва широка осведоменост по разработваната тема. Книгата е ценен принос и надежден източник за историята на българския книжовен език.

KATYA CHARALOZOVA. CODIFICATION OF THE NORMS OF THE BULGARIAN LITERARY LANGUAGE FROM THE END OF THE XIX CENTURY TO THE BEGINNING OF XX CENTURY (1879–1921)

PUBLISHING HOUSE OF THE BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
“PROF. MARIN DRINOV”, SOFIA, 2022. 153 P.

The reviewed monography is the first complete research on the problems of codification of Bulgarian literary language during the period 1879–1921 years. K. Charalozova presents rich scientific information with wide knowledge of elaborated problems. The book is esteemed contribution and reliable source for the history of the Bulgarian literary language.

В своя труд *Кодификация на нормите на българския книжовен език от края на XIX и началото на XX век (1879–1921)* К. Чаралозова представя процесите, довели до оформянето на нормативната система на българския книжовен език в първите десетилетия след Освобождението и свързани с неговата унификация, доустрояване и развитие през 20-те години на XX век. Те са най-слабо проучени (а не бихме сгрешили, ако кажем – непроучени) в цялата история на стандартния български език. От гледището на теорията на книжовните езици авторката интерпретира устната норма от Освобождението до 20-те години на XX век и документите, които я кодифицират – граматика, упътвания и ръководства по правопис, правописни речници.

Основна задача на труда е да се проследи процесът на кодификация в издадените през този период правописни помагала, които, както отбелязва авторката, поради жанровите си особености са едни от най-надеждните източници на информация за състоянието на книжовната норма и нейната кодификация.

Този труд е посветен на изследване на субстанциалната страна на правописните речници и ръководствата по правопис, издадени в периода 1900–1921 г., като целта е да се очертае картината на кодифицирането и историческото установяване на книжовните норми на българския език.

К. Чаралозова осветлява процесите по установяване и кодификация на правописната норма от Освобождението до 1921 г., като ги поставя в културно-историческия контекст на времето. Също така разглежда процеса на издаване на правописни помагала от социолингвистично и функционално гледище. И вече след това се спира на субстанциалното им съдържание, като проследява последователно кодификацията на правописната и правоговорната норма, на нормите с правописно-граматичен характер, на слято-то, полуслято-то и разделното писане, на писането на главни букви и на други правописни въпроси; на пунктуационната норма.

В труда се изследват конкретните процеси, довели до оформянето на нормативната система на българския книжовен език след Освобождението, както и процесите, свързани с неговото доустрояване и развитие през 20-те години на XX век. Това е най-малко проученият, но от изключителна важност за развитието на книжовния ни език период, когато в общи линии се оформя и официално се кодифицира съвременната книжовна норма.

Целта на книгата е да покаже значението на правописните речници и ръководствата по правопис както за утвърждаването на правописната и правоговорната норма, така и по-общо стабилизиращата им роля за писмената практика.

Авторката изследва съдържателната част на документите – пунктуационните, правописните, правоговорните норми и нормите с правописно-граматичен характер. По този начин тя оценява значението на правописните речници и ръководства от този период за интеграционните процеси, свързани с доустрояването на книжовния език. Конкретно се обръща внимание на следните пунктове:

- правилата, кодифициращи нормата за определителния член и правописа на членните форми;
- формите и правописа на отглаголните съществителни на *-не* и *-ние*;
- правописа на окончанията за 1 л. ед. и 3 л. мн.ч. на глаголите от I и II спрежение в сегашно време и на сегашното деятелно причастие;
- звателната форма;
- правописа и употребата на формите на личните и показателните местоимения;
- винителните форми на съществителните за лица от м.р., ед.ч.;

- писането и употребата на главни и малки букви;
- слятото, полуслятото и разделното писане;
- правилата за съкращаване на думи;
- пренасянето на части от думи;
- правописа на някои чужди думи.

Обект на внимание е и първата официална кодификация на българския книжовен език, осъществена именно чрез *Упътването*, чиято цел е да установи „едно униформирано правописание, с повече условия да стане общо“.

Анализирането на този процес от социолингвистично гледище е важно с оглед на характеристиката на цялостната езикова ситуация в началото на ХХ в.

Особено внимание се обръща на случаите с различна кодификация, което издава неустановеност на нормите в определени пунктове.

Съдържанието е разположено в три части.

В Първа част „Кодификация на норми от фонетичен характер“ (с. 34–75) е разгледана кодификацията на вокалната система – изговора и правописа на ятовата гласна, като обстойно се описват разнородните практики в речниците и ръководствата по правопис, за които се предлага обяснение.

Анализира се изговорът и правописът на съчетанията *-ър/-ръ-* и *-ъл/-лъ-*; на етимологично *я*; на гласните *а, ъ, о, у, е, и*. Специален раздел е посветен на консонантната система; в него се разглежда кодификацията на изговора и правописа на съгласните.

Във Втора част „Кодификация на правописни норми и норми от граматичен характер с изход в правописа“ (с. 76–103) се засягат въпросите за кодификацията на пълните и кратките членни форма; отглаголните съществителни на *-не* и *-ние*; правописа на окончанията за 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. на глаголите от първо и второ спрежение в сегашно време и на сегашното деятелно причастие; звателната форма; местоименията; винителните форма на съществителните имена за лица от мъжки род ед. ч. и на собствените имена; употребата на малки и главни букви; правописа на чужди думи; съкращаването на думи; слято, полуслято и разделно писане; пренасянето на части от думи.

Оценката на К. Чаралозова е, че правописните речници и ръководства по правопис от 20-те години на ХХ в. поставят началото на една успешна кодификация на нормата за писане на главна и малка буква, както и по отношение на основните принципи на кодификация (синтактична, стилистична и морфологична употреба на главни и малки букви с основна опозиция собствено – нарицателно име и начално – последващо име), така и по отношение на класификацията на собствените имена по типа на назования обект, залегнала в основата на кодификацията на нормата за писане на главна и малка буква и в по-късните правописни речници.

Авторката не само описва проявите на кодификацията, но търси и предлага обяснение на техния характер. Така например обяснение на факта, че кодификацията на съкращенията е фрагментарна и непълна, тя вижда в състоянието на книжовния език, който в началото на ХХ век се намира в период на доустрояване и обогатяване, както и в кодификацията, която на този етап обхваща само основните, най-ярко проявените случаи, утвърдени в практиката (стр. 99). Внимание заслужава и направеният извод, че двата критерия – формалният и синтактичният – не са прокарани последователно при кодификацията.

В Третата част „Кодификация на пунктуационните норми“ (с. 104–115) обстойно е анализирана кодификацията на запетая, точка, точка и запетая, скоби, кавички, тире и двоеточие. Тук авторката прави два важни извода. Единият е, че независимо от някои различия при кодификацията на употребата на отделните пунктуационни знаци в сравнение със съвременната кодификационна практика, което може да се дължи на недостатъчното описание на граматичната структура на езика, може да се твърди, че кодифицираните в правописните речници случаи в значителна степен обхващат употребите на отделните пунктуационни знаци. Другият извод е, че сравнена със съвременната кодификация, кодификацията на случаите, при които се пише запетая, в определени пунктове (напр. употребата на запетая пред съюзите *и, да, или, като* и пред въпросителни думи) е много по-непротиворечива и ясна като инструкция за действие, а метаязикът – достъпен и неусложнен, без излишна терминология.

Трудът на К. Чаралозова е приносен и като цяло, и в отделните му пунктове. Конкретните му приноси са многобройни. Затова тук ще се спрем само на най-основните.

– Авторката открива за езиковедската наука издаваните правописни речници и ръководства по правопис в посочения период и чрез анализа им откроява редица неизследвани аспекти на процеса на историческо установяване на книжовните норми и тяхното кодифициране.

– Кorigира се наложеното мнение, че кодификацията на българския книжовен език, осъществявана чрез правописни речници, има своето истинско начало в годините след 1945 г. Като извлича и анализира фактите, които намира в правописните речници и ръководствата по правопис, излезли в края на ХІХ век и началото на ХХ век, авторката доказва непрекъснатостта на процеса на кодификация на българския книжовен език.

– Установява се ролята на правописните справочници за стабилизиране и утвърждаване на книжовните норми в разглеждания период, като се изследва съдържателната страна на документите.

– За пръв път се проучва и оценява влиянието на правописното ръководство на Кл. Карагюлев (1905 г.) върху езиковата и кодификационната практика от началото на ХХ век.

– Установява се, че в кодификаторската си практика авторите на правописни помагала търсят основание не в традиционните форми, а в съвременната изговорна и писмена норма, която в началото на века вече е оформена в значителна степен.

– Чрез анализ на материала в тези неизвестни за нашата наука речници и ръководства по правопис се прави надеждна реконструкция на книжовната норма в периода след Освобождението до 20-те години на XX век.

– Очертава се типът на кодификацията в условията на една не напълно установена правописна и правоговорна норма, като се подчертава нейният по-особен характер и мястото, което заема в непрекъснатия процес на кодификация на българския език.

– Предлага се нов поглед върху процеса на кодифициране на нормите на българския език, като се доказва, че през 20-те години на миналия век е поставено началото на кодификация чрез правописни речници.

В заключение – рецензираната книга на К. Чаралозова е един много сериозен, необходим и полезен труд. В него са разгледани и задълбочено анализирани въпроси, които са останали настрана от вниманието на изследователите, и затова трябва да кажем – тя е интересен принос и по своята тематика, и по резултатите от изследването и ще допринесе за разрешаването на основни проблеми при кодификацията на нормите и в съвременния книжовен език. Това е една от най-интересните монографии и единствената за кодификацията на нормите на книжовния български език от края на XX век.

К. Чаралозова ни поднася богата научна информация, показва широка осведоменост по разработваната тематика и затова книгата ѝ представлява интерес за специалистите като ценен принос и надежден източник на информация за историята на кодификацията на книжовния ни език.

Несъмнено ще бъде полезна на всички специалисти, които се интересуват от теорията и практиката на кодификацията.

Мария Попова / Maria Popova

✉ Член-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова

Институт за български език при Българската академия на науките
mpopova41@abv.bg

✉ Corr. Member Prof. Maria Popova, DSc

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
mpopova41@abv.bg